

УДК 325

Дубінін В. В.

*Професор кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет»*

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ (ЗА ТВОРАМИ «БХАГАВАД-ГІТА» І «ШРИМАД- БХАГАВАТАМ»)

Розглядаються методологічні аспекти давньоіндійської релігійної філософії. З'ясовуються поняття «методологія», «методологічний вимір», «методологічний потенціал», «моністична методологія», «дуалістична методологія», та інші у відповідності з історичними формами філософії. Розкривається поняття «методологічний бар'єр» та особливості його подолання в давньоіндійській релігійно-філософській традиції.

Ключові слова: «давньоіндійська релігійна філософія», «методологія», «методологічний потенціал», «моністична методологія», «дуалістична методологія», «пантеїстична методологія», «плюралістична методологія», «методологічний бар'єр».

Сьогодні, коли не витримує критики жодна філософська школа у всебічному осмисленні подій всесвітньо-історичного масштабу і особливого значення набуває їх методологічний потенціал і здатність долати методологічні бар'єри, ми звертаємося до досвіду минулих епох і, зокрема, неперевершеної мудрості народу Індії.

Давньоіндійська релігійна філософія — це сукупність філософських поглядів, уявлень і вчень мислителів Стародавньої Індії першого тисячоліття до н. е. Ми не будемо детально розглядати всі школи і напрями цієї дивовижної релігійно-філософської культури. Зосередимо увагу на головних творах тієї доби — «Бхагавад-Гіта» і «Шримад-Бхагаватам». Предметом нашого повідомлення буде обґрунтування гіпотези стосовно того, що в давньоіндійській релігійно-філософській культурі використовувався широкий спектр методологічних підходів і мало місце подолання методологічних бар'єрів між моністичною, дуалістичною, пантеїстичною та плюралістичною методологіями.

Перші ключові поняття, які ми будемо розглядати в контексті давньоіндійської релігійно-філософської традиції, торкаються понять «теорія» та «методологія». Теорія є логічне узагальнення практичного досвіду, система ймовірних наукових знань, загальні міркування на противагу практичній діяльності, а методологія—розробка принципів, правил, законів пізнавальної та практичної діяльності. Тотожність теорії та методології полягає в тому, що вони виступаючи формами духовного освоєння світу, взаємопов'язані в тому значенні, що теорія в певних умовах виконує роль методології, а методологія— роль теорії, доповнюючи і збагачуючи одне одного.

Теорія і методологія виникають як узагальнення пізнавальної та практичної діяльності. У них єдиний критерій істинності—практика. Вони взаємопереходять, взаємоперетворюються одне в одного: теорія резюмується в методах і перетворюється в методологію, а методологія розгортається в теорію. Відмінність теорії та методології полягає в тому, що теорія становить систему ідеальних образів, відображаючих сутність, закономірності розвитку об'єкта. Методологія виступає системою теоретично обґрунтованих регуляторів, правил, наказів, виступаючих в якості знаряддя подальшого пізнання та перетворення дійсності. Якщо теорія спрямована на вирішення певних проблем, то методологія націлена на обґрунтування способів і механізмів дослідження і перетворення дійсності. Методологія не тотожна прямо і безпосередньо теорії, а теорія не є безпосередньо методологією. Філософія в цьому контексті виступає сполученням теорії та методології.

Методологічний вимір як поняття має, принаймні, два значення: по-перше, йдеться про вивчення шляхів, форм, методів, та засобів, якими користуються в тій чи іншій філософській школі; по-друге, з яких методологічних позицій ми будемо розглядати, скажімо, давньоіндійську релігійно-філософську культуру. Для цього треба мати уявлення про основні методологічні засади відомих історичних форм філософії: моністичної, дуалістичної, пантеїстичної та плюралістичної.

Моністична методологія є обґрунтування того, чому в якості першооснови та рушійної сили приймається єдине матеріальне чи ідеальне начало. Інакше кажучи, моністична методологія є обґрунтування моністичної онтології, гносеології, антропології, соціології, аксіології та праксіології. В усіх цих аспектах моністичної філософії простежується один і тільки один принцип. В дуалістичній філософії простежується методологічне обґрунтування положення на існування двох першооснов (Природи та Бога, як автономних і незалежних начал всього суцього).

Ми не будемо детально розглядати особливості методологій теїзму, деїзму, пантеїзму, та плюралізму, а торкнемося цих аспектів при розгляді методологічного потенціалу давньоіндійської релігійної філософії.

Поняття методологічний потенціал ґрунтується на поняттях методологія і потенція. Методологія має два значення: у першому значенні це поняття близько знаходиться до поняття гносеології як сукупності прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфікації об'єкту та предмету пізнання; у другому значенні методологія розглядається як вчення про методи пізнання і перетворення світу. До сказаного додамо, що методологія у власному значенні слова є теоретичне обґрунтування принципів, шляхів форм, методів та засобів пізнавальної та практичної діяльності.

Терміном потенціал позначають можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використанні в життєдіяльності людини і людства. Методологічний потенціал—це енергетична характеристика людського інтелектуалу, який може бути використаний в науковій чи практичній діяльності [1, с. 541]. В даному випадку йдеться про методологічний потенціал давньоіндійських релігійно-філософських трактатів «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам». Справа в тому, що давньоіндійські мислителі спеціально не досліджували методологічні проблеми, але, розглядаючи ті чи інші проблеми, виявляли свої методологічні позиції, інколи, навіть, відверто, коли критикували, скажімо, атеїстів або матеріалістів.

Посилаючись на твори «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам», можна зазначити, що в названих священних писаннях методологія не становить предмет спеціального філософського дослідження. Але не викликає сумніву, що в цих творах методологічні позиції мовчазно присутні. І наше завдання полягає в тому, щоб помітити їх й адекватно показати.

Без перебільшення можна сказати, що давньоіндійські мислителі прагнули до пошуку істини, з'ясування шляхів, принципів, форм, методів та засобів, які ведуть до пізнання Абсолютної Істини, уособленням якої виступає Вища Божественна Особа—Шрі Крішна [2, с. 87–90].

В індуїзмі в якості першооснови та рушійної сили розвитку всього сущого приймається Бог. В якості істини в найвищій інстанції також приймається Бог. І все це ґрунтується на методологічній моністичній основі. Цікаво зазначити, що в індуїзмі Бог є якість, а поняття «Абсолютна Істина» позначає кількість, хоча у більшості випадків Абсолютна Істина отожднюється з Богом.

Читаючи трактати «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам», відразу не помічаєш методологічного потенціалу цих творів. Наш погляд, цьому існує декілька причин: по-перше, терміни «методологічний» та «потенціал» пізнього походження; по-друге, в давньоіндійській мові не існувало термінів онтологія, гносеологія, аксіологія, соціологія, праксіологія; по-третє, методологія в той час ще не була предметом спеціального дослідження в давньоіндійській філософській літературі. Але проблеми, пов'язані з поняттями буття, гносеології, методології та інші, звичайно, обговорювались. Тому наше завдання полягає у з'ясуванні, методологічних проблем, які там мовчазно існують. Ми звернемо увагу, головним чином, на такі сюжети: обґрунтування буття Бога-Крішні; обґрунтування субстанційних і атрибутивних якостей Творця та суб'єктів історичного процесу. Тут мають місце в характеристиці цих дійових осіб: напівбоги, ангели, наближенні до них люди внаслідок релігійних практик бхакти, потім кшатрії, за ними вайш'яни, та шудри.

Яке обґрунтування дається тому явищу, що Бог є найвище духовне енергетичне джерело розвитку всього суцього? Швидше за все, аргументація веде до анімізму як історичної форми міфології, у відповідності з якою все існуюче має живу душу (аніма), а оскільки таких живих істот безліч то ми маємо справу з плюралізмом як філософським вченням, у відповідності з яким в якості першооснови і рушійної сили всього суцього приймаються безліч основ, причин, факторів (плюралізм).

Філософські школи, а відповідно, і методології класифікувались ще за критерієм ставлення до Бога—теїстичні або атеїстичні, а також за критерієм істини: сенсуалістичні, раціоналістичні та ірраціоналістичні. Тобто методологічний арсенал давньоіндійської філософії налічує безліч методологій, які не були предметом спеціального аналітичного дослідження. Але вони мовчазно присутні при обговоренні природи Творця, походження, сутності та прояву Його. Коли мова йде про походження Шрі Крішні, то філософська думка знаходиться на позиції моністичного підходу. Коли ж розкриваються субстанційні та атрибутивні якості Шрі Крішні—тут має місце дуалістична та пантеїстична методології. Коли ж розглядаються різноманітні проявлення Творця—використовується плюралістична методологія [2, с. 121–168].

За критикою матеріалістів, скептиків, агностиків та атеїстів стоїть процедура долання методологічних бар'єрів. А всіма цими процесами керує діалектика. Навіть не керує, а стоїть. І не стоїть, а діє, штовхає, вимагає подальшого розвитку. Саме діалектика як вчення про розвиток в його найбільш повному, всебічному вигляді є одною із рушійних

сил теоретичної і практичної діяльності людей. Більше того, діалектика проявляється у розвитку і саморозвитку як суб'єктів, так і об'єктів всесвітнього-історичного процесу. Діалектика детермінує взаємозв'язок і взаємовідносини між Богом, природою, суспільством і духовністю. Хоча методологічний потенціал в давньоіндійській філософії був обмежений соціально-класовим (кастовим) бар'єром, проте філософська думка давньоіндійської філософії сягала таких висот і глибин буття природи, суспільства і духовності, яких європейська філософська думка досягає лише через декілька століть.

Діалектика як вчення про розвиток у його найбільш повному і всебічному глибокому і послідовному вигляді є рушійною силою становлення і розвитку історичних форм філософії. Вона детермінує виникнення, функціонування, розвиток, старіння і згасання різноманітних філософських систем—моністичного, дуалістичного, пантеїстичного, плюралістичного гатунків. Саме діалектика виступає в ролі двигуна, який викликає руйнацію методологічних бар'єрів з урахуванням атрибутивних якостей людей: задоволення потреб, ідеалів, цілей, цінностей та інтересів у пошуку істини та самоствердження людей в процесі їх життєдіяльності [2, с. 239].

Плюралістичне ставлення до людини проявляється в тому, що в якості рушійної сили розвитку людини приймається секс [1, с. 46] і задоволення [2, с. 48–49].

«Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам» повідомляють, що сучасне матеріалістичне суспільство втратило зв'язок з Верховним Господом і всі плани правителів-атеїстів на кожному кроці терплять крах. І все це не може пробудити їх від «сну». Метод пробудження від «сну»—оспівування святих імен Господа (плюралізм) [1, с. 57]. Абсолютним благом для людей є самовіддане служіння Богу [1, с. 61]. Люди становляться жертвами не тільки політичних угруповань та партій. Їх підстерігають також кіно, спорт, азартні ігри, клуби, бібліотеки, ганебне спілкування тощо [1, с. 62].

Вийти із лабіринту матеріального світу можливо лише через перехід у духовний світ [2, с. 237]. На жаль, вийти із обійм матеріального світу неможливо. Тому людина живе швидше у перехідному, посередньому стані, тобто одною ногою стоїть у матеріальному, а другою—у духовному світі, займаючи так звану «золоту середину».

І якщо наразі дивитися на світ з боку народної мудрості по великому рахунку, то нічому не можна надавати переваги (плюралізм). Але в межах «чотирьох стін», тобто в певних конкретно-історичних умовах,

превагу може мати щось одне: матеріальне або духовне. За межами цієї конкретної ситуації пріоритети змінюються. Тут субстанційну роль може зіграти конкретне або абстрактне, частина або ціле, необхідне або випадкове, лінійне або нелінійне тощо.

Методологічні проблеми виникають на кожному кроці життєдіяльності людини. Так розподілення енергії на матеріальну (нищу) та духовну (вищу) відбувається в душі дуалізму. А все розпочинається з Вищої Духовного Енергетичного Начала (монізм). Словом, тут своєрідний зв'язок в переході від монізму, до дуалізму та плюралізму в матеріальній і духовній сферах [1, с. 356]. Свідомість Крішні є початок і кінець, альфа і омега всього матеріального і духовного [1, с. 357]. Все існуюче народжене матерією і духом [1, с. 358]. Разом з тим, дух є головне поле творіння і матерія твориться духом. Дух не виникає на певній стадії розвитку матерії [1, с. 358]. Верховна Божественна Особа володіє численними енергіями [1, с. 366]. У цьому положенні має місце творче поєднання монізму і плюралізму. Це свідчить про те, що в давньоіндійських релігійно-філософській літературі методологічні бар'єри долаються під кутом зору першості Вищої Духовної Особи.

Стосовно методології пізнавальної і практичної діяльності треба зазначити, що існує безліч шляхів, форм, методів та засобів, але найвищий і найкращий—це свідомість Шрі Крішні [1, с. 410].

Методологічний арсенал давньоіндійської філософії утримує в собі мовчазно основні та неосновні закони діалектики. Вони простежуються в концепції трьох гун між якими йде постійна боротьба за вищість [1, с. 652].

У питанні про головні рушійні сили розвитку людини простежується плюралістичний підхід. Це—задоволення [1, с. 135–155, 161–164], розум [1, с. 681], духовний та матеріальний секс [2, с. 46]. Ті мислителі, котрі постійно намагаються дотримуватись доктрини монізму зараховуються до атеїстів та агностиків.

Коли говорять, що Бог є одне ціле і разом з тим частково присутній в кожній живій істоті, тут має місце своєрідне поєднання монізму і плюралізму і, відповідно, моністичної і плюралістичної методологій. З іншого боку, руки і ноги людини діють локально, а руки і ноги Крішні розповсюдженні повсюдно. Агностики, атеїсти і скептики проводять доктрину монізму і тому не здатні досягнути духовного знання викладеного в творах «Бхагавад-гіта» і «Шримад-Бхагаватам». Це вже відверта заява, що монізм і, відповідно, моністична методологія ведуть в глухий

кут, тому спасіння знаходиться у дотриманні плюралістичної методології, провідною рисою якої є багатофакторність розвитку [2, с. 121–168].

В давньоіндійській релігійно-філософській культурі проблеми методології також як і онтології, гносеології, антропології, соціології, аксіології та праксіології спеціально не обговорюються на теоретичному рівні. А в якому контексті обговорюються проблеми методології? Швидше за все, вони розглядаються в контексті обговорення проблем: спасіння, задоволення, жертвоприношення, діяльності, будови світу, розуміння, ієрархії людини в світі живих істот, становлення істини від простої до Абсолютної, володіння інформацією тощо.

Підводячи підсумок всьому вищесказаному можна констатувати:

отримала підтвердження гіпотеза про те, що в давньоіндійській релігійній філософії йшла боротьба за гармонійне поєднання альтернативних історичних форм філософії і, відповідно, методологій;

ми помітили, що розвиток філософської методології відбувається у зв'язку з розвитком предмета дослідження;

у певних умовах пріоритети належать моністичній, дуалістичній пантеїстичній, теоцентричній чи іншим філософським школам, і, відповідно методологіям.

Список використаних джерел:

1. Шри Шримад А. Ч. Бхактиведанта Свами-Прабхупада. Бхагавад-гита как она есть. Издательство «Бхактиведанта Бук Траст», 1986. — 832 с.
2. Шри Шримад А. Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада. Шримад Бхагаватам. Часть первая. — Издательство «Бхактиведанта Бек Траст», 1990. — 549 с.
3. Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. — К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1975. — 776с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2015 р.

Дубинин В. В. Методологический потенциал древнеиндийской религиозной философии (по произведения «Бхагавад-гита» и «Шримад-Бхагаватам»)

Рассматриваются методологические аспекты древнеиндийской религиозной философии. Выясняются понятия «методология», «методологическое измерение», «методологический потенциал», «монистическая методология», «дуалистическая методология» и другие в соответствии с историческими формами философии.

Раскрывается понятие «методологический барьер» и особенности его преодоления в древнеиндийской религиозно-философской традиции.

Ключевые слова: «древнеиндийская религиозная философия», «методологический потенциал», «монистическая методология», «дуалистическая методология», «пантеистическая методология», «плюралистическая методология», «методологический барьер».

V. V. Dubinin Methodological potential of the ancient Indian religious philosophy works «Bhagavad-gita» and «Srimad-Bhagavatam»

Methodological aspects of ancient Indian religious philosophy. Clarified the concept of «methodology», «methodological dimension», «methodological potential», «monistic methodology», «dualistic methodology» and others in accordance with the historical forms of philosophy. The notion of «methodological barrier» and especially to overcome it in the ancient Indian religious philosophy tradition.

Keywords: «the ancient Indian religious philosophy», «methodological potential», «monistic methodology», «dualistic methodology», «pantheistic methodology», «pluralistic methodology», «methodological barrier».